

RÉTI GYÖRGY

Filippo Anfuso olasz követ jelentései Magyarországról (1942. január 6.–július 9.)

A két világháború közötti magyar–olasz kapcsolatokban tevékeny diplomaták közül az egyik legérdekesebb és legfelkészültebb az a Filippo Anfuso volt, aki – a történelem viharai következtében – csak alig 20 hónapon keresztül állt a budapesti követség élén.¹

1950-ben megjelent emlékiratának elején Anfuso így számol be az 1922. évi fasiszta hatalomátvétel idején elindult karrierjéről: „Húsz évig szolgáltam az olasz diplomácia káderei között. Hosszú külföldi távollét után, 1935-ben kerültem az akkor még Mussolini vezette Külügyminisztérium Kabinetirodájába, majd 1936-ban lettem Ciano kabinetjének helyettes vezetője. 1938-tól 1941 végéig a kabinet vezetője voltam. Ciano ifjúkori bajtársam volt: együtt dolgoztunk, és együtt vettek fel bennünket a diplomáciai pályára...”²

Az 1901-ben a szicíliai Cataniában született Anfuso kétszer is teljesített diplomáciai szolgálatot hazánkban, és mindkétszer Berlinbe helyezték át ezután. 1928 júniusától 1929 áprilisáig a budapesti olasz konzulátuson tevékenykedett. A második budapesti szolgálata – immár követi rangban – 1942 januárjában kezdődött. Az itt töltött húsz hónap alatt rendkívül aktív volt: kétszáznál több jelentést és táviratot küldött Rómába Magyarország bel- és külpolitikájáról. A magyar fővárosban töltött

¹ A jelen írás első fejezete az Anfuso tevékenységét ismertető tervezett kötetnek. A témáról lásd még RÉTI György: Filippo Anfuso jelentései a magyar–román kapcsolatokról. *Korunk*, 2007/11. Uő: Filippo Anfuso „Boldogtalan Magyarországa”, avagy: egy olasz diplomata háborús emlékei hazánkról. *Külgügyi Szemle*, 2008/1. – Itt szeretnék köszönetet mondani ifjabb Filippo Anfusonak, aki szintén diplomata volt, s egészen a nagyköveti rangig vitte a demokratikus Itáliában. Kamaszként, édesapja szolgálata idején ő is Budapesten volt. Római találkozásunk során számos hasznos információt kaptam tőle.

² Filippo ANFUSO: *Roma, Berlino, Salò 1936–1945*. Garzanti, Milano, 1950. 14.

időszakban a magánéletében is jelentős változás történt: viharos szerelem után örök hűséget esküdött Tasnády-Nagy András, a Képviselőház elnöke leányának.

Anfuso emlékirataiból egy művelt, széles látókörű, de meggyőződéses fasiszta diplomata képe bontakozik ki. Fasizmusa azonban nem extrém, elítéli a náciizmus szélsőségeit. Ám Mussolini meggyőződéses híveként mindvégig hű maradt a Ducéhez és berlini szövetségéhez. Visszaemlékezései megírásának fő célja feltehetőleg e választásának igazolása volt.

Anfuso követjelentései közül itt az első időszakból valókat közlöm, Bárdossy miniszterelnöknél tett bemutatkozó látogatásától Kállay Hitler-nél tett látogatásáig, illetve egy júliusi dokumentumig, amely a magyar-román viszonyról tudósít. (Három olyan forrást is beavagoltam ugyanakkor, amelyek szerzője nem Anfuso volt, de szoros kapcsolatban állnak tevékenységével.) Ezek a dokumentumok – egyetlen kivétellel – az *I Documenti Diplomatici Italiani* (DDI) hatalmas diplomáciai „iratfolyam” 9. sorozatának VIII. kötetéből valók. (Az 1988-ban Rómában megjelent kötet tudós szerkesztője Giuseppe Vedovato.) A kiadvány nem közli a budapesti olasz követ minden jelentését, hiszen a szerkesztő Itáliának az egész világgal való kapcsolatait tükröző irathalmazból válogatta ki a legérdekesebbnek tűnőket.

A dokumentumok legfontosabb témája a magyar–német viszony. Mindjárt a közleményünkben 2. számmal jelölt irat beszámol Ribbentrop január 9-i budapesti tárgyalásairól, aki szorgalmazta Magyarország fokozottabb részvételét a háborúban, valamint a magyar–román ellentétek háttérbe szorítását. A következő jelentés a Ribbentrop-látogatás kapcsán elemzi a bonyolult magyar–német kapcsolatokat. Eszerint „Németország helyzete Magyarországon a tisztelt, de félelmet keltő szomszédé”, és a magyarok jelezték, hogy „szövetségesek, de nem alárendeltek” (3. dokumentum). Néhány nappal később Anfuso Keitel marsall, vezérkari főnök látogatásáról jelenti, hogy Bárdossy kifejtette Magyarország aktívabb háborús részvételének négy feltételét (4.). Több jelentés hangsúlyozza, hogy a magyarok nagyobb rokonszenvet táplálnak Itália, mint Németország iránt (3., 5.). Publikációm végén három érdekes jelentést közlök Kállay június eleji berlini látogatásának fő témáiról: az orosz front helyzetéről, a magyar–román kapcsolatokról, a magyarországi németek részvételéről a háborúban. (A magyar zsidóság kérdése csak melléktéma volt.) A jelentések szerint az első Hitler-Kállay-találkozó csökkentette a német diktátor bizalmatlanságát a „liberális” magyar miniszterelnökkel szemben (30–32).

Számos jelentésből kitűnik, hogy Róma és Berlin igyekezett mérsékelni a „hátországi” magyar–román ellentéteket (19–22.). Kállay többször is önmérsékletet ígért a sajtópolémiában. Érdekes a 21. jelentés, amelyben Ullein-Reviczky Antal „jelentette fel” Bukarestet a Londonnal folytatott titkos tárgyalásai miatt. A mindig feszült magyar–román kapcsolatokban a legkomolyabb válsághelyzet a vizsgált időszakban Anfuso budapesti távollétekor adódott: a magyar diplomácia Berlinben és Rómában is szóvá tette, hogy a román hatóságok kíméletlen módszerekkel rekvirálják a román fennhatóság alatt élő magyarok élelmiszereit. Június 19-én az olasz és a német kormány a Budapestnek és Bukarestnek is megküldött, azonos szövegű jegyzékben szólított fel a rekvirálások beszüntetésére, és az ügy kivizsgálására javasolta a német és az olasz küldöttek fogadását. Anfuso távollétében az ügyet július 9-ig helyettese, De Ferrariis ügyvivő bonyolította, és a követ csak az olasz–német vizsgálóbizottság Budapestre érkezésekor vette át. A bizottság fogadása lehetőséget adott Kállaynak, hogy „kiselőadást tartson” Anfusónak a magyar–román viszonyról, amelyet így összegzett: „Egy magyar kormány számára rendkívül nehéz feladat szembeszállni a román provokációkkal. Ugyanakkor a román kormány számára sem könnyű megnyugtatni a csalódott és feltűzött lelkeket, amelyek csakis a Magyarország elleni »népi háborúban« keresik a megoldást.” (34.)

Apró külpolitikai közbjátéknak tűnik a latin-amerikai magyar követségek felszámolása (ifjabb Horthy Miklós brazilai posztjával együtt), ami mutatta a magyar diplomácia fokozódó igazodását a tengelyhatalmakhoz (13., 14., 16.).

A 24. jelentés Budapestnek az amerikai kormány figyelmeztető jegyzékére adott válaszáról tájékoztat.

Több jelentés foglalkozik Horthy Miklós utódlásának kérdésével. A január 29-i „felvezető jelentésben” (6.) Anfuso meglehetősen lesújtó képet ad a két fő jelöltről. Eszerint: „Amint Excellenciád is tudja, Horthy István szerény intellektuális képességű fiatalember, aki apjától csupán a jó megjelenését örökölte...” Habsburg Albrecht főherceget viszont „egy nagy dinasztia fáradt leszármazottai” közé sorolja, aki ráadásul a hitleri Németországgal kokettál. Harmadik lehetőségként megemlíti a Savoyai-ház egyik hercege kinevezésének Bethlen által támogatott lehetőségét. Több jelentésből is kitűnik, hogy Berlin nem kívánt beleszólni ebbe a kérdésbe (6., 7.). Ugyanakkor a 9. jelentés Berlinnek az ifjú Horthy iránti „hideg viszonyáról” tudósít. A követ február 16-i jelentésében a magyar politikai élet újabb anakronisztikus elemének nevezi az ifjú Horthy utódlását (10.).

Anfuso jelentéseiben érzékletes képet fest a két miniszterelnökről és a kormányzóról. A Bárdossy hatalomra jutásának egyéves évfordulójáról írt február 4-i jelenésében (8.) valósággal szobrot állít a miniszterelnöknek. Eszerint „a vele született egyensúlyérzéke lehetővé tette, hogy országot úgy szolgálja, mint ezt Teleki és Csáky tette: talán kisebb visszhanggal, de kétségtelenül még nagyobb eredményekkel”. Alig egy héttel később már a németek Bárdossyval szembeni fenntartásairól ír (9.). A talán legérdekesebb belpolitikai témájú jelentésében a márciusi miniszterelnök-váltást elemzi. Bárdossy menesztését Horthy vele szemben táplált antipátiájának tulajdonítja. Kállayról megállapítja: „Ő a magyar politika középvonala képviseli, amelyet »szegedi gondolatnak« szoktak nevezni [...] Mindenki úgy jellemzi őt, mint a függetlenségi politika hívét, aki nem hajlik a Németország iránti túlzott engedékenységre.” (18.) Két nappal későbbi jelentésében hozzáfűzi, hogy jobboldalon „visszasírnák Bárdossyt, akinek tevékenysége jobban megfelelt a Tengely koncepcióinak” (19.). Később Berlin Kállayval kapcsolatos kételyeiről jelentett (25.).

Anfuso többször is írt a szélsőjobboldal válságáról, Bárdossy és Horthy ügyes politikájának tulajdonítva Szálasy és Imrédy elszigetelését (16.).

A magyar–olasz kapcsolatokban három jelentős eseményről számolnak be a jelentések.

1. Ciano február 17-i levelében 500 000 mázsa búza terven felüli leszállítását kérte. Bárdossy néhány nappal később – a Berlinnek küldendő szállításokra is hivatkozva – sajnálkozva közölte, hogy csak 80 000 mázsa lisztet tudnak küldeni (11–13.).

2. Ciano május 30-i szenátusi beszédében ismét megvédte a második bécsi döntés Magyarország számára kedvező területi döntéseit. Erről Anfuso útján tájékoztatta Budapestet, amit az ilyenkor szokásos köszönetnyilvánítás követett (26–27.).

3. Több távirat is foglalkozik Kállay római látogatásának kérdésével (19., 29., 32.). Az új miniszterelnök első római látogatására – többszöri kínos halasztás után – csak egy évvel hatalomra kerülése után, 1943. április elején került sor. Ez a két állam vezetői a háború miatti elfoglaltságával, de az egymás iránti érdeklődés csökkenésével is magyarázható.³

³ Az 1930-as évek magyar miniszterelnökeinek (Károlyi, Gömbös, Darányi, Imrédy és Teleki) első külföldi útja mindig Rómába vezetett. Bárdossynál és Kállaynál a berlini látogatás megelőzte a rómaiakat. Ez a tény is mutatja, hogy a „háborús Magyarország” külpolitikájában Berlin már abszolút prioritást élvezett Rómával szemben.

Dokumentumok

1. Anfuso távirata Ciano-nak (Budapest, 1942. január 6.)

Tegnap tettem első látogatásomat a miniszterelnök-külgügyminiszternél, akinek átadtam megbízólevelem másolatát, amelyet e hó 8-án fogok átadni Magyarországnak kormányzójának.

Bárdossy a legszívélyesebb fogadtatásban részesített, és hangoztatta örömét az ön közelgő magyarországi látogatása kapcsán.⁴ Úgy tűnt, hogy ezek a szavai túllépték a hasonló protokolláris megnyilvánulások kereteit, mert emlékeztetett a közös berlini tartózkodásuk során folytatott eszmecsere-re,⁵ és hangsúlyozta az ön iránt érzett baráti érzelmeit. Bárdossy hosszú beszélgetésünkben nem érintett egyetlen különösen fontos témát sem. Csupán a szovjet front helyzetére utalt, ahol – amint maga hangsúlyozta – a magyar csapatok tevékenysége csaknem a nullával egyenlő. Természetesen szólt az elmúlt hetekben felmerült aggodalmakról, amelyek a szovjet csapatoknak a németek elleni heves támadásai miatt merültek fel, de azzal fejezte be, hogy határozottan bízik a német csapatok fensőbbségében.⁶

2. Anfuso távirata Ciano-nak (Budapest, 1942. január 9.)

A Budapestről ma elutazott Ribbentrop délután 5 órakor meglátogatott. Elmondta, nem azért jött Magyarországra, hogy különleges kérdéseket beszéljen meg, hanem mert teljesíteni akarta a négyszer is elhalasztott látogatási ígéretét. Megbeszélései során a magyar vezetőket megpróbálta szembesíteni a kemény háború valóságával, amely megkívánja a Tengellyel koalícióra lépett nemzetek acélos egységét az angolok és az oroszok ellen. Az Oroszország ellen oly széles fronton vívott kampány megköveteli Magyarország fokozottabb részvételét – mondta Ribbentrop. Minden mostani megbeszélésén kiemelte ezt. Horthy kormányzó és Bárdossy is megerősítette, hogy hatékony és a korábbinál nagyobb részvételt akar biztosítani a jövőbeni akciókhoz. A magyarok természetesen nem rejtgették aggályaikat Ribbentrop előtt. A kormányzó azt mondta neki, hogy Magyarországot ellenségek veszik körül: szer-

⁴ Ciano január 15–18. között tartózkodott Magyarországon. A látogatásról készített jelentést közli: RÉTI György: Egy méltatlanul elfeledett olasz történetéről. *Századok*, 2006/1. 246–248.

⁵ Lásd DDI, 9. s. VII. k. 786. dok. – Ciano és Bárdossy az antikomintern paktum 1941. november 24–26. közötti ülésén találkozott.

⁶ DDI, 9. s. VIII. k. 107. dok. 106.

bek, horvátok, nem is szólva a románokról. Az angolok az egész Balkánon szervezik az ellenállást, és nem kizárható, hogy egyszer majd megpróbálnak partra szállni Görögországban.

Ribbentrop azt válaszolta, hogy a Tengely felelős Magyarország biztonságáért. A magyarok többször is felvetették a bécsi döntés elleni kérelmelhetetlen román propagandát, és azzal fenyegetőztek, hogy ezt fegyverrel törik le.

Ribbentrop válasza: „A bécsi döntést nem szabad bántani. Magyarország és Románia egyazon bárkában hajóznak, és minden efféle felvetés nagyon elítélendő a Tengely számára. Már megmondtam Bukarestnek, hogy Németország és Itália garantálták a bécsi döntést, és ezt mindörökké megerősítik. Ezenkívül: hogyan támadhatná meg Románia Magyarországot azután, hogy elvállalta az együttműködést Németországgal a bolsevizmus megsemmisítésében? A Magyarországtól általunk kért szolidaritást úgy kell érteni, hogy elkerüljék annak látszatát is, miszerint az Oroszország elleni harc közben két szövetségesünk másra sem gondol, mint hogy egymásnak essenek. Ekkor diszkréten megjegyeztem – folytatta Ribbentrop –, hogy a román részvétel a háborúban lényegesen korábbi, mint a magyar. Azt is mondtam, hogy Antonescu nem támadja meg őket, mert a jelenlegi helyzetben ez egy saját maga elleni támadást jelentene.” Ribbentrop hozzáfűzte: megbeszélésének kulcsmotívuma az volt, hogy lebeszélje a magyarokat önzésükről, és a nemzeti missziójuknál európaibb, sőt új-európaibb koncepció elfogadására bírja őket. Ezért nem viszonzta azt, hogy Bárdossy pohárköszöntőjében kiemelte a bécsi döntést. Azzal válaszolt, hogy felsorolta azon nemzetek feladatait, amelyek részt vesznek az angolszászok által támogatott Oroszország elleni keresztes hadjáratban.

A birodalmi külügyminiszter felkért e benyomásainak és a legbarátságosabb érzéseinek tolmácsolására.⁷

3. Anfuso távirata Ciano-nak (Budapest, 1942. január 12.)

10. sz. [január 9-i] táviratomban beszámoltam Excellenciádnak a birodalmi külügyminiszter budapesti látogatása során szerzett benyomásairól. Ezután alkalmam nyílt a beszélgetésre a kormány álláspontját és a magyar közvéleményt kifejező személyekkel, akik jobban meg tudták magyarázni a Németországgal kapcsolatos magyar magatartást.

⁷ Uo. 119. dok. 114–115.

A Habsburgokkal való együttélés a jövő generációira vonatkozóan is kialakította a magyarok Németországgal kapcsolatos képét. Németország, de nem a germanizmus áthatotta a magyar nemzet életét, meghagyva e népben a német faj bizonyos alapvető jellemzőit, valamint a német-ség lelki kultuszának jegyeit. Természetes, hogy a nagy lemondások révén visszaszerzett szabadság a magyarokban a teljes szabadság feletti örömmellett kialakította az attól való félelmet, hogy ismét a germanizmus szolgálatára kényszerüljenek.

Amint említett táviratomban jeleztem, Ribbentrop budapesti látogatásának politikai szempontból legérdekesebb részét az a himnusz képezte, amelyet Bárdossy zengett a magyar népről mint az európai civilizáció és így a német faj bástyájáról és védelmezőjéről és annak küldetéséről stb., továbbá az, hogy Ribbentrop egyáltalán nem válaszolt e világos jelzésekre, amikor csupán Magyarország és Németország közös missziójára korlátozta szavait. Ez a „földalattinak” nevezhető polémia természetesen nem véletlen, mert – amint Ribbentrop munkatársai és ő maga is elmondták nekem – igyekeztek elkerülni azt, hogy kiszélesítsék a magyar elkülönülés horizontjait. A pohárköszöntőkben megnyilvánuló polémiát a politikai érdekek szélesebb szférájába emelve elmondható, hogy Németország helyzete Magyarországon a tisztelt, de félelmet keltő szomszédé. Aggódnak túlzott beavatkozása miatt, és meg akarják akadályozni, hogy Magyarország gyámjának nevezzék. Ez nem könnyű feladat, de Bárdossy nagyon méltóságteljesen oldja meg. Nemcsak a történelmi emlékeket veszi figyelembe (amelyek között vannak pozitívak és negatívak is), de Magyarország nehéz helyzetét is, amely a Tengely révén állította helyre nemzeti területét, de nem akar ezért túlzott árat fizetni. Ezért figyelhettem meg gyakran, hogy a birodalmi külügyminiszterrel való kapcsolataik során a magyar vezetők igyekeztek kimutatni, hogy ők szövetségesek, de nem alárendeltek. Ez az érzés nyilvánvalóan kevésbé látszik Itália vonatkozásában, a Ducénak Magyarország irányába gyakorolt nagyvonalú politikájának következtében. Az Ausztriával való hosszú egyesülésük után a magyarok először tapasztalhatták nemzeti méltóságuk elismerését, amelyet most minden áron meg akarnak őrizni a hatalmas Birodalommal szemben. Többször is hallhattam utalásokat ebben az értelemben az olasz politikára, nagyvonalúságára, finomságára és így tovább, amivel azt akarták kifejezni, hogy Itália mindig elismerte a magyar nemzet jogainak teljességét, amit egyre nehezebb megtartani most, amikor visszakapta szentnek tekintett területeit. Ezek olyan megjegyzések, amelyeket jelentőségüknek megfelelően kezelek, még ha termé-

szetesen nem is áll érdekünkben, hogy bátorítsuk a magyar elkülönülést szövetségünkkel szemben.

A német kormány katonai téren fokozott együttműködést kért a magyartól. Ez az, ami Ribbentrop látogatásának lényege volt. Jelenteni fogok majd arról, hogy a magyar fél miként viszonyul ehhez a kéréshez. Ribbentrop csak általánosságokban beszélt nekem erről, és beszélgetésünk jellegénél fogva nem kívántam konkrét információkat kérni.

Végezetül megállapítható, hogy a magyar kormány tagjainak erőfeszítései következtében Ribbentropban olyan érzések alakultak ki, miszerint bízni lehet a magyar nemzet életképességében és a magyar faj Európában képviselt hasznosságában, továbbá abban, hogy Magyarország – ha szabadon is – nemzeti képességeinek teljességében a Német Birodalom és a Tengely érdekében cselekszik.⁸

4. Anfuso távirata Ciano-nak (Budapest, 1942. január 20.)

22. sz. táviratomra.⁹

Ma találkoztam Keitel marsallal, aki megkezdte megbeszéléseit a Vezérkarral Magyarország Szovjetunió elleni fokozottabb katonai akcióiról. Keitel csak jelzésszerűen beszélt az Oroszország elleni harc menetéről, amelyre optimizmussal tekint. Ezzel szemben Bárdossy elmondta, hogy a marsallal hosszan beszélt, megismételve mindazt, amit már Ribbentropnak is elmondott, és amiről már részletesen jelentettem, azaz hogy Magyarország kész aktívabban részt venni a háborúban az alábbi, rögzítendő korlátok figyelembevételével:

1) az immár járványszerű balkáni partizánharcok, amelyek a jövőben is megkövetelik Magyarország fegyveres jelenlétét;

2) a Magyarország határai mentén tapasztalható kommunizmus, szlávizmus és ortodoxia, amelyek széles körű és veszélyes kihívást jelentenek;

3) az angolszász fenyegetés a Trákiában vagy más balkáni területen való partraszállást illetően;

4) végül, de nem utolsósorban, Magyarországnak ügyelnie kell a szomszédos Romániára, mert még ha Antonescu most hűséges is a Tengelyhez, egyáltalán nem biztos, hogy meddig irányítja országa sorsát.

Keitel még két napig marad Budapesten. A Vezérkarok ezalatt megállapodnak a területi kompenzációkról és Magyarországnak a fentiek sze-

⁸ Uo. 132. dok. 125–126. Ezt a jelentést Mussolini szignálta.

⁹ Anfuso ebben a január 16-i táviratában Keitel várható budapesti látogatásáról tájékoztatott.

rinti háborús részvételéről.¹⁰ Mindenesetre ez nem jelent majd általános mozgósítást, és a lehető legkisebb mértékben kell érintenie az ország mezőgazdasági és ipari tartalékait, amelyek természetesen a tengelyhatalmak rendelkezésére állnak, de éppen ezért nem szabad elapadniuk a túlságosan intenzív katonai erőfeszítések miatt.¹¹

5. Anfuso távirata Ciano-nak (Budapest, 1942. január 21.)

24. sz. [január 20-i] táviratomra.

Bárdossy, azokra az ajánlásokra hivatkozva, amelyeket mind Excellenciád, mind Ribbentrop tett neki, hogy ne folytassák vagy legalább is csökkentsék a románellenes polémiát, amely árt a Tengelynek, azt válaszolta: elképzelhetőnek tartja, hogy Antonescu marsall lojálisan együtt fog működni Itáliával és Németországgal. Majd így folytatta: „Szerintem a román nép az, amely nem képes együttműködni önökkel, amelyre a tekintélyuralmi kormány hatása természetesen csak átmeneti jellegű. Emlékezzünk Calinescúra vagy Maniura,¹² akinek népszerűsége ma is hatalmas. Emlékezzünk arra, hogy Románia olyan ország, ahol a változások könnyen történnek és folyamatosak, amint ez az elmúlt években is történt.”

Megjegyeztem, hogy Itália és Németország egyaránt közelről öröködi az új Román Állam fölött, amint ezt a bécsi döntés kimondja. Kiemeltem, hogy Románia milyen jelentős szerepet vitt a háborúban és milyen nagy veszteségeket szenvedett. Bárdossy azt válaszolta, hogy a románok is vonakodtak újabb csapatokat adni a háború egyre növekvő szükségleteihez. Azzal fejezte be, hogy bár Magyarország meghallgatja a Tengely ajánlásait, kénytelen aggódni a magyarellenés irányzat miatt, amely – és erre ő megesküszik – egybeesik a román nép nagyobbik részének Antonescu- és Károly-barát érzelmeivel.

Ezek Budapest Bukaresttel szembeni polémiájának legtöbbször hangoztatott érvei. Amint Excellenciád tudja, ezt nehéz megtiltani és alig lehet enyhíteni. A viszály okai mélyebbek, mint ezt a szavak tükrözik, és jelenleg az egyetlen lehetőség számunkra az, hogy egyik felet se bátorítsuk. Ez az, amit Excellenciád oly kiválóan tett itt, amikor Filottival¹³

¹⁰ RÁNKI György–PAMLÉNYI Ervin–TILKOVSKÝ Loránt–JUHÁSZ Gyula (szerk.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 648–649.

¹¹ DDI, 9. s. VIII. k. 181. dok. 184–185.

¹² Armand Calinescu belügyminiszter, majd miniszterelnök volt; 1939 szeptemberében a vaskárdisták meggyilkolták.

¹³ A budapesti román követ.

beszélt, vagy amikor mérsékelte a magyar miniszterelnök misztikus románellenes haragvásait.¹⁴

6. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. január 29.)

Követségünk korábbi jelentéseire és az ön január 25-i táviratára hivatkozva.¹⁵

Az utóbbi napokban az itteni kormánykörökben újból felmerült a kormányzó utódlásának kérdése. A közelmúltban folytatott beszélgetéseimből azt a következtetést vontam le, hogy bár nem kívánnak ennek sürgősséget tulajdonítani, hogy elkerüljék vita kialakulását az országon belül és kívül, mégis a kormány szándéka a lehető leggyorsabb megoldás, mégpedig végleges módon. Egy 1937-ben elfogadott állami törvény¹⁶ a kormányzó számára lehetővé teszi, hogy három állampolgár nevét jelölje meg az utódlás kérdésében. Eddig még nem tette meg, de várható, hogy hamarosan megteszi.

Horthy Miklós az egészsége miatti legutóbbi aggodalmak és 74 éves kora ellenére nagyon jól tartja magát. Legutóbbi rosszullétéből felépülve azzal a derűs nyugalommal és tengerészi tartással vesz részt az államügyekben, ami őt nagyon népszerűvé teszi az egész országban. Világos, hogy semmi kedve sincs az utód kinevezéséhez, de az események erre kötelezik őt. Miután körülnézett, a kormányzónak érzelmi és politikai választása fiára, Istvánra esett, anélkül hogy nyilvánosan kinevezte volna őt vagy személyes kampányt folytatott volna érdekében.

Elmondták nekem, ez a kinevezés oly módon fog történni, hogy az ifjú Horthyt a kormányzó hivatalos helyettesévé nevezik ki, ily módon örökösödési jogot adva neki az utódlásra.

Amint Excellenciád is tudja, Horthy István szerény intellektuális képességű fiatalember, aki apjától csupán a jó megjelenését örökölte. Udvarias és szívélyes, ezért jól el tudja majd látni reprezentációs kötelességeit. Javára kell még írni határtalan szeretetét országunk iránt. Az a körülmény, hogy Magyarország néhány év alatt elvesztette azokat a politikusait, akik alkalmasabbnak tűntek Horthy Miklós öröklésére (Gömbös, Teleki, Darányi és mások), szükségszerűen az ifjú Horthyra irányította a figyelmet, akit titokban egyébként is esélyesnek tekintettek az öröklésre.

¹⁴ DDI, 9. s. VIII. k. 186. dok. 189.

¹⁵ Ebben Róma megküldte a berlini követség jelentésének másolatát, miszerint Berlin nem kíván beavatkozni Horthy utódlásának kérdésébe. (Uo. 185. dok.)

¹⁶ Az 1937. évi XIX. törvénycikk a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról 2. §-áról van szó.

Ezért azt mondhatjuk, hogy kinevezése inkább baráti, semmint protokolláris jellegű. Csak futólagosan tudtam beszélni erről az itteni politikusokkal, akik szerint Horthy István a nemzeti szükségyszerűség jelöltje, mivel Horthy neve a magyarok számára egyet jelent a függetlenséggel, az elveszett területek visszaszerzésével, a Habsburg, majd a német gyámság alól való kiszabadulással. Nincs más, aki mindezt egyesítené magában, és ha volt, már meghalt. Ebből következik, hogy az ifjú Horthy – anélkül hogy bármiféle politikai nyomást gyakorolt volna (már csak azért sem, mert erre nem volt lehetősége) – a nemzeti jellegű örökösödési irányzat középpontjába került. Meg kell mondani, hogy még az apja sem tett semmit az érdekében. Csupán a hajlandóságát mutatta a családi megoldás iránt, és ez elegendőnek bizonyult.

Egy másik jelölt (önjelölt) az öröklésre véletlenül egy Habsburg: Albrecht főherceg. Excellenciád gyakori magyarországi látogatásai során megfigyelhette, hogy a magyar állam milyen szokatlan tisztelettel viszonyul a „magyar főhercegek” iránt. Mindjárt a kormányzó után következnek, és a királynak kijáró tiszteletadással viszonyulnak hozzájuk. Közülük egyik sem különösen érdekes személyiség: egy nagy dinasztia fáradt leszármazottai, akik megelégednek a számukra a magyar nemzet által biztosított szerény ragyogással. A legambiciózusabb közöttük mindig is Albrecht főherceg, Izabella főhercegnő fia volt. Az anyai vezetés és nyomás eredményeként eleinte Szent István koronájára aspirált unokatestvérével, Ottóval szemben, később Franciaország kegyeit akarta megszerezni. Most pedig, ha csöndesen is, előterjeszti önjelölését Horthy utódlására.

Én is egyetérték berlini nagykövetünkkel, miszerint Albrecht főherceg semmiféle támogatást nem élvez a Birodalom részéről. Ugyanakkor Albrecht, aki egy általános iskolai tanítónőt vett feleségül, szereti magát olyan Habsburgnak mutatni, aki megtestesíti a Volkgenosse¹⁷ ideálját. Sokat tesz azért, hogy a jövőre nézve magát ideális kormányzónak mutassa be, aki összeegyezteti a Habsburg tradíciókat a magyar nemzeti élet szükségleteivel és egyidejűleg a közeli nagyhatalom barátságával is. Az itteni német követ sosem mondta nekem azt, hogy Habsburg Albrecht lenne a nemzetiszocialista Birodalom jelöltje, még ha mindig is tartózkodást mutatott Horthy jelölése kapcsán, és gyakran találkozik a főherceggel. Albrecht főherceg az, aki gyakran emlegeti, hogy az utódlás két névhez kötődik: Horthy Istvánéhoz, aki apja erőfeszítéseit követve igyekszik garantálni Magyarország teljes függetlenségét; valamint az övéhez,

¹⁷ Néptárs (németül az eredetiben is).

aki a Harmadik Birodalommal kapcsolatban nem a beavatkozás elkezdését, hanem a széles körű együttműködés politikáját szorgalmazza.

Excellenciád tudja, hogy szó esett már egy harmadik megoldásról is:¹⁸ Magyarország és Horvátország perszonáluniójáról a Savoyai-ház egyik hercegének vezetésével. Ennek a megoldásnak, amelynek élharcosa Bethlen gróf, bizonyos németellenes trójai faló látszata van. Ez a terv Itáliának domináns szerepet biztosítana a dunai–balkáni térségben, s részleteiben meg kellene vitatni és be kellene illeszteni a Tengely politikájába. Erről most nem akarok többet mondani.¹⁹

Az is lehetséges, hogy az utolsó percben születik egy harmadik vagy negyedik jelölt is, vagyis más jelöltek is megjelennek a színen Horthy Miklós utódlására. Világos azonban, hogy a kinevezés kérdése megérett, és az is biztos, hogy a magyar kormány véglegesen meg akarja oldani ezt a kérdést. Ez a határozottság a legfontosabb ahhoz, hogy az ország ne az utolsó pillanatban kényszerüljön döntésre egy ilyen kényes kérdésben, amely belső válsághoz vezethetne. Ugyanakkor egyetlen névhez köthetné ama félelem kérdését, amelyet a magyar nemzet Németország iránt érez, amint erről a közelmúltban már jelentettem.²⁰

7. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. február 4.)

Január 29-i jelentésemre hivatkozva.

Az itteni német követ megerősítette azt, amit korábban jelentettem önnek az ifjú Horthynak a kormányzó állandó helyettesévé való kinevezésének lehetőségéről.

Von Jagow azonban nem hiszi, hogy ez már a küszöbön áll. Nem tűnt nagyon lelkesnek a választást illetően, de azonnal hozzáfűzte: hagyni kell mind a kormányzót, mind a kormányt, hogy a legjobb belátásuk szerint döntsenek a kérdésről, elsősorban azért, mert a beavatkozás a jelenlegi pillanatban késleltethetné azt a katonai és gazdasági együttműködést Magyarországgal, amelynek akadályok nélküli folytatása Németország elsőrendű érdeke.

Horthy István jelölését természetesen ellenzik Albrecht főherceg barátai és a volt miniszterelnök, Imrédy, akik a kormányzó fiának csekély

¹⁸ Lásd DDI, 9. s. VII. k. 145. dok. és IX. k. 13. dok.

¹⁹ Anfuso már idézett visszaemlékezése *Te boldogtalan Magyarország* című fejezetében azt írta, hogy Horthy István temetésén Kánya Kálmán odalépett Cianóhoz és közölte: „Kállay felhatalmazta őt arra, hogy felajánlja Mussolininak annak lehetőségét, hogy Szent István koronáját III. Viktor Emánuel kapja meg, létrehozva a királyságok perszonális unióját.” Leírása szerint Mussolini visszautasította az ajánlatot.

²⁰ DDI, 9. s. VIII. k. 215. dok. 239–241. Ezt a jelentést Mussolini szignálta.

szellemi képességeiről és kicsapongó életmódjáról terjesztenek híreket.

Ennek ellenére Bárdossy hatásos propagandája a kormánypártok, sőt a legitimista arisztokrácia felé is bizonyossá teszi az ifjú Horthy kinevezését.²¹

8. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. február 4.)

A mai napon Magyarországon bizonyos ünnepélyességgel emlékeztek meg Bárdossy László hatalomra kerülésének első évfordulójáról. Egy másik jelentésben mellékelem a magyar sajtóban az évfordulóról megjelent terjedelmes kommentárokat.²²

Szükségesnek tartom kiemelni, hogy az említett időszakban Bárdossy alakja olyan jelentőséget és karaktert nyert, amelyre kiemelkedésének kezdetén kevesen számítottak. A belpolitikában való állítólagos járatlansága nagyobb lehetőséget adott számára, hogy ne kompromittálódjék; ugyanakkor világos látásmóddal párosuló sokoldalúsága olyan adomány, amely párját ritkítja Magyarországon. Vagyis azt akarom mondani, hogy a veleszületett egyensúlyérzéke lehetővé tette, hogy országát úgy szolgálja, mint ezt Teleki és Csáky tette: talán kisebb visszhanggal, de kétségtelenül még nagyobb eredményekkel.

Éleslátó politikája, amelyet a Németország iránti formális hűség jellemez, lehetővé tette, hogy nagyobb áldozatok nélkül megkerülje a hatalmas szomszéd közelségéből származó nehéz helyzetet. Ennek jó példája a kormánya képviselőletében folytatott megbeszélései előbb Ribbentrop-pal, majd Keitel-lel, amelyek során – amint már jelentettem, de megismétlem – Bárdossy nagy méltósággal, de a német Birodalom iránti tisztelettel sokat nyújtott, de nem annyit, ami később éppen Magyarországnak a Tengely háborújához való hozzájárulásának esetleges csökkenéséhez vezethetett volna. Hozzá kell fűznöm, hogy Bárdossy érzelmei a Tengely iránt nagyon kiegyensúlyozottaknak tűnnek, ugyanakkor nem habozik kimutatni, hogy a fasiszta Itália iránti rokonszenve őszintébb. Ez az érzés egyébként az egész magyar nép érzelmeinek kifejeződése.

Mindezt könnyű leírni, de nehéz megvalósítani egy olyan országban, amely igyekszik összeegyeztetni a Tengelyhez való hűségét nemzeti eszméivel, a kényelmetlen balkáni szomszédsággal, növekvő gazdasági nehézségeivel és még nem kielégített irredenta vágyaival.

Tevékenységeinek leírása végén szólni kell arról a céljáról, hogy a Horthy névvel oldja meg a kormányzó utódlásának kérdését, kihíva ezzel a

²¹ DDI, 9. s. VIII. k. 234. dok. 261.

²² Ezt a DDI nem közli.

legitimistákat, a katolikus klérust és a hadsereg egy részét. Ügyes kampányában számít arra a hatásra, amelyet egy kizárólag és nyíltan magyar jelölt jelent.

Mindez Bárdossy László ügyes politikáját jellemzi, amelyet az ország minden részében egyetértéssel fogadnak.

Az ön tervezett bukaresti látogatása előestéjén²³ nem tartanám szerencsésnek, hogy táviratban üdvözlje Bárdossyt, ami keserűséget váltathatna ki Bukarestben.²⁴

9. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. február 12.)

Megerősítem azt, amit február 10-i jelentésemben írtam²⁵ az itteni német körök elégedetlenségéről az ifjú Horthy kormányzóhelyettesé történő kinevezésével kapcsolatban. Egyébként a Magyar Megújulás Pártjának ellenséges magatartása és Imrédy támadása a Képviselőházban a kormányzóhelyetteség intézménye ellen mutatja a jobboldal növekvő rosszkedvét ezen intézkedés kapcsán.

Úgy tűnik, hogy Imrédy beszéde nagyon elkésérítette Bárdossyt, aki nem számított ilyen ellenállásra, és azt mondta Jagownak, hogy „már nagyon megviseli őt a kormányzati kényszerzubzony”. Ezekből a szavakból és a miniszterelnök rossz egészségi állapotából, valamint az alkotmányos reformokkal szembeni ellenállásból Jagow azt a következtetést vonta le, hogy Bárdossy nem tudja nagyon meghosszabbítani hatalmon maradását, és erre nincs is szükség.

Egyébként a német követ és vele együtt a Birodalom magyar hívei nem titkolják hideg viszonyukat Horthy Istvánnal szemben, akit a legelleneségebbek angolbarátnak tartanak, a mérsékeltebbek pedig nem eléggé felkészültnek e magas posztra. Az e véleményen lévők utalnak a Bárdossy-kormány válságának lehetőségére, és azt a következtetést vonják le, miszerint Horthy István már eldöntött kormányzóhelyettesi kinevezése nem zárja ki, hogy holnap valaki más lehet a kormányzó helyettese. Ez a jelenlegi belső helyzet, amelyhez hozzáfűzöm, hogy szerintem Bárdossy manőverezési lehetőségei szélesebbek annál, amint ezt ellenségei gondolják. Amennyiben ezeket a Horthy admirális szilárd támogatásával megerősített lehetőségeket nem hatástalanítja a külső német

²³ Ciano 1942 márciusára tervezett bukaresti látogatása végül is elmaradt. (Uo. 362. dok.)

²⁴ Uo. 239. dok. 265–266. Ezt a jelentést Mussolini szignálta.

²⁵ A DDI közlése szerint Anfuso ebben a táviratában ismertette a különböző véleményeket Horthy István már eldöntött kormányzóhelyettesé választásával kapcsolatban. (Uo. 282. 3. lábjegyzet.)

nyomás, amely jelenleg nem látszik szükségszerűnek, akkor Bárdossy nemcsak reformjavaslatait, de kormányát is révbe juttathatja.²⁶

10. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. február 16.)

Január 29-i és február 10-i²⁷ jelentéseimre hivatkozva.

Szükségesnek tartom, hogy hozzáfűzzek néhány részletet ahhoz, amit eddig leírtam arról a fáradságos előkészületről, amely Horthy István kormányzóhelyettségé jelöléséhez vezetett, az ország ezzel kapcsolatos lelkiállapotáról és e kinevezés jellegéről.

Először is megállapítandó, hogy a magyar uralkodó osztály, a legitimista mágnásoktól a liberálisokig, fenntartásokkal viszonyul az utódlás kérdéséhez. Valójában – amint már korábban leírtam – a kinevezés előzménye az utódlás jogának, még ha erre a jogra magában a törvényben nincs is utalás. Különböző körökből, sőt kormánytagoktól is megtudtam, hogy ez a kihagyás a kinevezésnek egy bizonyos feltétele volt, mert Horthy Istvánnak még nagyon meg kell szolgálnia az államfői paszományt. Magatartásával és szokásaival kell bizonyítania, hogy képes apja utódlására.

Bárdossy miniszterelnök, aki a megfelelő időt kiválasztotta ezen procedúra érdekében, bizonyára a legérdekeltőbb abban, hogy a kormányzóhelyettség az utódlással valósuljon meg. Ő maga is azt hiszi, hogy a kormányzóhelyettest jó lesz munka közben látni, azért is, mert jelenleg túlságosan sok minden mutat egy dinasztiaalapításra. A mostani terv felölősei többek között ezért akarnak meggyőződni az ifjú képességeiről.

A magyar politikai életet egyébként elsősorban a dinasztikus kérdés irányítja, összekötve a Korona szimbólumával. A jelenlegi lépés az összes dinasztikus és teokratikus vitát egy olyan megoldásban gyűjti össze, amely az ország egész jövőjét illeti. Horthy múltjának ugyanis már eddig is történelmi jelleget és szinte királyi „beavatást” adtak. Mindez a már jelzett német aggodalmakon túl az arisztokrátiák bosszúságát is kiváltotta, mert nemességét nem tartják nagyra, és az ifjú nem tett semmit eddig azért, hogy új érdemeket szerezzen.

A helyi okok miatti rosszkedvhez (az Imrédy és Horthy közötti súlyos súrlódás, az ifjú csekély népszerűsége, a magánéletét érintő bírálatok) más, konkrétabb motívumok is járulnak. Első helyen a szélsőjobboldal számításán kívül hagyása áll, amely szélsőjobboldal – a Harmadik Birodalom társadalmi és állami formációira hivatkozva, és a mágnások úgy-

²⁶ Uo. 259. dok. 282–283.

²⁷ A DDI nem közli.

nevezett „feudális politikáját” ellenezve – mindig is nagyobb részvételt követelt a magyar közéletben.

A kormányzóhelyettes felavatását a jövő keddre tervezték, de csütörtökre halasztották. Hóman művelődésügyi miniszter elmondta nekem, hogy ezt ő maga javasolta, mivel az előbbi a húshagyó kedd lesz, és el kívánják kerülni a bálozók gunyoros kommentárjait, akik éppen ezen a napon választják meg a „karnevál hercegét”.

Nagy volt a főhercegek haragja, akik magukat kizártnak tekintik a lehetséges választásból és a törvénykezési folyamat befolyásolásának lehetőségéből is. Az öreg József Ferenc belebetegedett ebbe, Albrecht pedig mély depresszióba került. Tiltakozásuk jeleként egyikőjük sem vett rész a Felsőház ülésén.

A legitimisták, akik egyébként sokat veszítettek népszerűségükből és kevés hívük van, támogatják a reformot, de csakis abból kiindulva, hogy ez a megoldás nem érinti az utódlást, mert úgy vélik, hogy nem lehet egy reformot ortodox módon elérni.

Végül is még nem látni, hogy Bárdossy tevékenysége előnyös-e az ország számára, de kétségtelen, hogy a miniszterelnök hűséges maradt politikájának posztulátumaihoz. Mondhatnánk, hogy megalkotta országa morális szabadságának konkrét pontjait, ismét kimutatva politikájának céljait: a Tengely iránti lojalitást, de a magyar nemzet civil szokásainak megőrzésével.

Alkalmam volt találkozni az ifjú Horthyval és beszélni vele közeli kinevezéséről. Nem látszik lelkesnek, mert lemondani kényszerül megszokott életéről. Ugyanakkor örül annak, hogy saját akaratából kimutathatja az apja iránt érzett mély tiszteletét. Félénk és félszeg, mindaz, ami végbemegy, nem érinti személyét, és nekem úgy tűnik, hogy az érdekek ütközése – beleértve az ideológiákat is – legalábbis részben ismeretlenek számára.

A magyar politikai életbe így újabb anakronisztikus elem kerül, hasonlóan a magyar állam más elavult formáihoz: egy trónörökös, aki nem a király fia, s akinek örökösödését nem kívánja az ország és emellett Európa sem.²⁸

11. Ciano levele Bárdossy Lászlóhoz (Róma, 1942. február 17.)

Kedves Elnök úr!

A budapesti tartózkodásom alatt az önnel folytatott baráti beszélgetések és az ön figyelmes jelzései az országaink közötti egyre hatékonyabb együttműködés lehetőségeiről arra késztetnek, hogy személye-

²⁸ Olasz Külügyi Levéltár (ASMAE) Ungheria, 1942.

sen forduljak önhöz az olasz kormányt különösen érdeklő kérdés kapcsán, amelynek kedvező megoldása itt kétségtelenül a legkedvezőbb viszszhangot váltaná ki.

Az Itáliának szállítandó búzáról van szó, amelyre jelenleg rendkívül sürgős szükség van. Ezért kérjük a magyar kormányt további 500 000 mázsa rendkívüli mennyiség leszállítására. Tökéletesen tudatában vagyok annak, hogy ez a kérés milyen nehézséget okozhat önöknek, mégis szeretném sugalmazni: ezt az újabb mennyiséget diszkrét módon az Itáliának időnként küldött szállítmányok közé vegyítve küldjék el, hogy ily módon a magyar kormánynak ez ne okozhasson gondot.

A fizetés módját illetően önök tudják, hogy Magyarországon nagy mennyiségű lírakészlet van, ezért a kérdéses szállítás megkönnyítené a clearing számla kiegyenlítését. Ugyanakkor hozzáteszem, ha ez a fizetési forma nem felelne meg, részünkről figyelembe vehető lenne az arannyal való fizetés is.

Biztos vagyok abban, hogy ön, kedves Barátom, tudatában van ezt a személyes és bizalmas kérésemet motiváló, komoly okoknak, és a szoros magyar–olasz barátság jegyében minden lehetőt megtesz az országaink közötti erős és hatékony együttműködés ezen újabb bizonyítékának teljesítése érdekében.

Máris nagyra értékelve a kérdéssel kapcsolatos érdeklődését, kérem önt, kedves miniszterelnök úr, fogadja őszinte nagyrabecsülésem kifejezését, valamint szívélyes és bajtársi üdvözetemet.²⁹

12. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. február 23.)

Személyesen Ciano Őexcellenciájának!

Bárdossynak ma reggel személyesen adtam át február 17-i üzenetét. Azt mondta, hogy – szakértőivel együtt – az olasz–magyar barátság és az Excellenciáddal fennálló legbarátibb kapcsolatok szellemében a lehető legalaposabban fogja megvizsgálni a kérdést, és a lehető leggyorsabban írásos választ ad majd. Ugyanakkor a következők közlését kérte:

1. A magyar kormány birtokában lévő szűkös készletek miatt lehetetlen lesz kérésük kielégítése az ön levelében leírt mértékben.

2. Minden jó szándéka ellenére nehéz lesz titokban tartani akár a jelenlegi tárgyalásokat, akár a későbbi szállításokat, mivel az exportra

²⁹ DDI, 9. s. VIII. k. 278. dok. 310–311.

szánt és a nem exportra szánt mennyiség is számozva van, és ezért mindenütt tudnak róla.

3. Minden tőle tehetőt megtesz azért, hogy ne kelljen elutasító választ adnia önnek a jelenlegi helyzetben, egy, a mostanihoz hasonló kérésre.³⁰

13. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. február 24.)

Személyesen Ciano Őexcellenciájának!

74. sz. [február 23-i] táviratomra.

A holnapi futárpostával megküldöm Bárdossy önnek írt hosszú levelét, amelyet ma este adott át nekem. Benne Itália rendelkezésére bocsát 80 000 mázsa bácskai lisztet, hozzáfűzve, hogy 120 000 mázsát egyidejűleg Németországnak ajánlottak fel, annak a megállapodásnak alapján, amely az új területek feleslegeit 40 és 60 százalékos arányban osztja meg Németország és miköztünk. Ezt az ajánlatot Clodius³¹ legutóbbi itteni látogatásakor kifejtett erős nyomásának a hatására tették.

Bárdossy aláhúzta, hogy a jelenlegi helyzet magyar kormánynak – minden jó szándéka ellenére – nem tesz lehetővé nagyobb felajánlást. Megígérte, hogy rendelkezésünkre bocsátja majd a nem remélt feleslegeket, és kérte az ön nemes és baráti megértését.

Bárdossy szóban hozzáfűzte, hogy a liszt szállítása a leghamarabb megkezdődhet, vagyis amikor a 12 nap óta folyó rekvirálások befejeződnek.³²

14. Anfuso Távirata Cianónak (Budapest, 1942. február 28.)

6978/C táviratára.³³

Jagowval együtt megtettem az előírt lépést.

Bárdossy azt válaszolta, hogy Magyarország a 16 ország közül csak Brazíliával tart fent valódi diplomáciai kapcsolatokat. A magyar kormány ebben a vonatkozásban is kész szövetkezni a háromhatalmi egyezmény országaival, de a miniszterelnök meg kívánja hallgatni kormánya tagjainak véleményét. Értésünkre hozta, hogy lehetőleg el kívánná kerülni

³⁰ Uo. 305. dok. 341.

³¹ Karl Clodius a német külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetője volt.

³² Uo. 310. dok. 346–347.

³³ Ebben a körtáviratában Ciano utasította a budapesti és négy másik olasz misszióvezetőt, hogy a német követtel együtt közöljék a fogadó ország kormányával: megszakítják diplomáciai kapcsolataikat azzal a 16 latin-amerikai országgal, amelyek az Egyesült Államokkal együtt hadat üzentek a tengelyhatalmaknak. (Uo. 353–354.)

ezt a lépést, mivel Brazília az egyetlen latin-amerikai ország, amelyben Magyarországnak jelentős gazdasági érdekei vannak és egy jelentős magyar kolónia él, amelyet Magyarország nem szeretne az ellenséges propagandára hagyni.

Mindenesetre hamarosan válaszol.³⁴

15. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. február 28.)

Előző táviratomra hivatkozva bizalmasan közlöm, hogy a Brazíliával való kapcsolatok megszakítását illetően a magyar kormány elsőrendű aggodalma az ottani követ, Horthy Miklós hazatérése lenne, akit csak nehézségek árán távolítottak el, és akinek a jelenléte meggyöngytené a Horthy nevén alapuló jelenlegi politikai helyzetet.³⁵

16. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. március 3.)

Február 28-i táviratomban³⁶ jelentettem arról a válságról, amelyet a nyilaskeresztes párt él át Horthy István megválasztása következtében. Szálazy [sic!] ezekben a napokban ismételten demonstrálta nemzetiszocialista ortodoxiáját, méghozzá olyan túlzó mértékben, ami helyt adni látszott a kormánypártban már korábban is terjesztett híresztelésnek, miszerint a kétéves fogság megrendítette szellemi állapotát. Ezenkívül a magyar szélsőjobboldal a kifáradás és a felmorzsolódás jeleit mutatja, és nem dicsekedhet azzal a nyílt német támogatással, amely új vért önthetne az országban még nagy lehetőségekkel bíró mozgalomba. Bárdossy ügyes politikája elszigetelte a szélsőjobboldalt, és megakadályozta azt, hogy Szálazy a lejáratására olyan kampányt indíthasson, miszerint ő a Birodalom ellensége. Ezenkívül elérte, hogy a nyilaskeresztes párt hívei köpenyeget fordítsanak.

Lukács képviselő, a kormánypárt elnökhelyettese, akiről Bárdossy lehetséges utódjaként beszélnek, elmondta nekem, hogy Bárdossy ügyes taktikája és Horthy tekintélye valósággal bekerítette a szélsőjobboldalt. Utóbbi mindent megtett, hogy diszkreditálja Imrédyt és eljelentéktelenítse Szálazy személyét.

Nem kétséges, Imrédy és Szálazy erőfeszítései, hogy a tengelyhatalmak politikai irányvonala kizárólagos magyarországi képviselőinek adják ki

³⁴ DDI, 9. s. VIII. k. 322. dok. 355.

³⁵ Ezt a táviratot a DDI az előző dokumentum lábjegyzeteként közli. (Uo. 355.)

³⁶ A DDI nem közli.

magukat, beleütköztek Bárdossy mérsékelt politikájába, aki lehetővé tette a 84 [valójában 74] éves kormányzónak, hogy különösebb belső zavarok nélkül létrehozza azt, amit „Horthy-dinasztiának” lehet nevezni.³⁷

17. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. március 10.)

89. és 90. [a két február 28-i] táviratomra.

A külügyminiszter helyettese³⁸ közölte velem, hogy a minisztertanács – Róma és Berlin kérésére – elhatározta a diplomáciai kapcsolatok megszakítását Brazíliával. A magyar kormány még néhány napot várni fog a hivatalos lépés megtételével, mert előtte meg akarja kapni a chilei kormány hozzájárulását Horthy Miklós jelenlegi brazíliai követ kinevezéséhez, akit Rio de Janeiróból Santiagóba küldenek majd át.

A külügyminiszter-helyettes aláhúzta, hogy a magyar érdekek számára milyen áldozatot jelent ez a döntés, amelyet csakis a Tengellyel való lojális együttműködés érdekében hoztak meg.³⁹

18. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. március 10.)

Az előző jelentéseimben, alighogy megérkeztem székhelyemre, jelentettem Excellenciának arról a magyar politikai életet átható rosszulletről, amely a német szomszédal való politikai és gazdasági együttélés kereite rögzítésének nehézségeiből adódik. Ez a rosszullet látványosan megmutatkozott Teleki öngyilkosságában, jelezve a magyar hazafiság drámai aggodalmát Németországgal szemben.

Ezek a bizonytalanságok azóta is aggasztják a magyar nemzetet, és a jelenlegi válság mindezt jól mutatja, még ha kizárólag belpolitikai motívumai vannak is. Január 12-i jelentésemben rögzítettem Magyarország helyzetét Németországgal szemben. Ezt követően megállapíthattam, hogy Bárdossy méltósággal és nagy gyakorlati érzékkel folytatta az időleges engedmények politikáját, ami azonban nem ásta alá az ország függetlenségét. Őszintén szólva mostani eltávolítása a politikai életből a magyarok többsége számára előítéletesnek tűnik, ugyanis a jelenlegi válság azt is mutatja, hogy a volt miniszterelnök rövid idő alatt kivívta minden osztály rokonszenvét – a munkásosztálytól kezdve a domináns földbirtokos arisztokráciáig. Az utóbbi időkben az volt a szokása, hogy

³⁷ DDI, 9. s. VIII. k. 332. dok. 365–366.

³⁸ Ghyczy Jenő.

³⁹ DDI, 9. s. VIII. k. 334. dok. 371.

nemes egyszerűséggel egyenesen a tömegekhez fordul, úgy a diákifjúsághoz, mint a munkásokhoz, leleplezve a magyar politikai élet alapvető ellentmondását: a társadalmi formációk közötti anakronisztikus megosztottságot és az osztályok közötti létkülönbségeket.

Nem kétséges, hogy az ő békéltető tevékenysége a kormányzó helyettesének legutóbbi megválasztásakor Magyarország társadalmi szükségleteinek mély megértésén alapult. Ugyanígy a szélsőjobboldal iránt tanúsított magatartása is, amely azonban túlságosan békítő jellege miatt nem tetszett a kormányzónak, aki – amint nekem ezt elmondták – határozottabb magatartást kívánt Imrédyvel és a nyilaskeresztesekkel szemben.

Ugyanakkor Kállay kiválasztása nem változtatja meg a magyar politika ritmusát. Kállay, azon túl, hogy tagja volt a Bethlen-kabinetnek, négy éven keresztül részt vett a Gömbös-kormányban is. Ő a magyar politika középvonalát képviseli, amelyet „szegedi gondolatnak” szoktak nevezni. Ez a magyar élet formáinak tisztelétét jelenti a Fasizmus és a Nemzetiszocializmus iránt, de letérés nélkül a jobb- vagy baloldali radikalizmus felé, ami megrendítené a magyar alkotmányosságot. Mindenki úgy jellemzi őt, mint a függetlenségi politika hívét, aki nem hajlik a Németország iránti túlzott engedékenységre. Természetesen ha ez így igaz, a lelkiállapota nem képez meghatározó motívumot azok között, amelyek a kormányzót az ő mostani kinevezésére készítették, ugyanis az várható, hogy ezen a téren követni fogja a Bárdossy által meghatározott ortodox vonalat.

Ami pedig minket illet, hozzá kell fűznöm, hogy Kállayt mindig is Itália jó barátjának tekintették, amint elmondták nekem, rendszeresen részt vett Kultúrintézetünk rendezvényein és más olasz kulturális rendezvényeken is.

Világos, hogy Kállay nincs könnyű helyzetben, amikor átveszi a hatalmat abban az országban, amelyet gyötör a románellenes polémia, valamint az antibolsevik háborúban való nem kielégítő részvétel vádja. Ehhez jön a Birodalom nyomása, hogy nagyobb mértékben tegyen eleget a Tengely iránti katonai és gazdasági kötelezettségeinek.

A mai napon történt kinevezése azonban jól bizonyítja, hogy a kormányzó nem fél felvállalni a magyar közélet irányítását, mivel a Kállay-kormány az ő akaratának egyenes kifejeződése. Ez egy olyan akarat, amelyet Bárdossy is követett, de nagyvonalúbb szellemben. Hozzáfűzendő, hogy a kormányzó, miután megnyerte a fiának kormányzóhelyettesé váló kinevezésére irányuló játszmat, nem elégszik meg tisztán reprezentációs funkcióival, de be akarja vonni a közügyek megvitatásába is, oly módon, hogy a de jure el nem nyert örökösödési jog de facto legyen az

övé. Kállay, bár nem elsőrendű személyiség, ügyes ember, aki Bárdossy-nál talán jobban ismeri Magyarország parlamenti maradványait, és nagyobb odaadással tudja szolgálni a kormányzót ebben a tevékenységében.

A válság kiobbantásának módja, miután Bárdossy nagyon világos politikai és parlamenti sikereket ért el, természetesen megrendítette az országot, amely továbbra is azzal a rokonszenvvel viseltetik a volt miniszterelnök iránt, amely az elmúlt időszakban egyre növekedett. Látható az is, hogy – amint ezt már jeleztem 108. sz. táviratomban⁴⁰ – az érezhetően közeledő válság kiobbantása kiváltotta a parlament két háza és e kis politikai világ tagjainak természetes ambícióit, mivel a kormányservek növekvő hatalma sem tudta megszüntetni a politika élvezetét, amelyet egy megfékezett, de a régi tolerancia emlékét élénken őrző sajtó is táplál.

A válságot kizárólag a kormányzó és Bárdossy közötti ellentét határozta meg. Ez az ellentét sosem vált nyilvánossá, amint ezt várni lehetett volna, de a kormányzó helyettesének választása folyamán egyre erősödött. A kormányzó az elmúlt húsz évben megszokta az ország ellenvetések nélküli kormányzását. Magyarország területi gyarapodása és a benne játszott szerepe azt sugallták neki, hogy teljességgel uralja a közéletet.

Amint ezt ma Ottlik felsőházi tag⁴¹ elmondta nekem, Horthy szembeállta magát Bárdossy modern szemléletével, aki – nem tartozván a klasszikus magyar arisztokráciához – radikális módon kezdte kezelni az ügyeket, ami nem zárta ki a szélsőjobboddallal való együttműködést. Ottlik hozzáfűzte, hogy Bárdossy elkezdte az Imrédy által képviselt nemzeti érzelmű jobboldal egyesítését, ami kiváltotta az Imrédy iránt megrogzított gyűlöletet tápláló kormányzó nemtetszését. Az eseményeknek ez a menete arra az elhatározásra vezette, hogy a miniszterelnökséget egyik bizalmasára bízta.

Megismétlem, hogy Kállay, azon túl, hogy jó barát, azt a magyar réteget képviseli, amely szereti áthárítani a közügyek intézését. Az átszervezés még nagyobb is lehetett volna. A külügyminiszteri posztot – némi bizonytalankodás után – Máriássy kapta.⁴² Ő a régi, vidéki kisnemesesség egyik családjának a nevét viseli, annak a kisnemességnek, amelyhez maga Horthy is tartozik, és amely az ő szemében az egyensúlyt, valamint a hagyományokat képviseli. Az utolsó pillanatokban Horthy, bizonyos megbánást érezve, följánlotta Bárdossynak a külügyi tárcát, aki

⁴⁰ A DDI nem közli.

⁴¹ Ottlik György, a *Pester Lloyd* főszerkesztője.

⁴² Téves információ, ugyanis Kállay megtartotta magának a külügyi posztot, Máriássy Zoltán megmaradt római követnek.

ezt egészségi állapotára hivatkozva elutasította. Ennek ellenére nem zárható, hogy később visszatér erre a posztra, mert több helyről is jelezték az államfőnek, hogy a kormányválság kedvezőtlen visszhangot válthat ki külföldön, különösen a szövetséges országokban.

Kállay néven a magyar „dzsentrí” tér vissza a kormányzásához, amit csak Gömbös és Bárdossy szakított meg. Egy kis nemzetben folyó eszmei és rendszerbeli harcok megnyilvánulásai ezek, amelyek Európában hagyományos jellegű jogi és alkotmányozási formákban jelennek meg. Bárdossy óvatosan megpróbálta, ha nem is modernizálni, de „kifényezni” ezeket. Remélhető, hogy a kormányzó egy bizonyos idő elteltével kész lesz majd a régi és az új közötti kompromisszum elfogadására. Mostanáig a kormányválság villámlásszerűen mutatta a magyar politikai életben meglévő állandó szembenállást. Ugyanakkor levonható az a következtetés, miszerint a magyar külpolitika fő vonalai lényegében és a dolgok erejénél fogva változatlanok maradnak.⁴³

19. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. március 12.)

Az új miniszterelnök, akinek átadtam baráti szavait, felhatalmazott, hogy tolmácsoljam a Ducénak odaadását és önnek baráti érzelmeit. Természetesen a magyar külpolitikában semmi sem változott, sőt, ha ez lehetséges – mondta –, ő még erősíteni szeretné a kapcsolatokat Itáliával, különösen a gazdaságiakat, a Teleki által kezdeményezett módon.

Válaszomban utaltam a két legfontosabb függő kérdésre, a búzára és a benzinre, jelezve, hogy e nyersanyagok terén várjuk a legnagyobb megértést a magyar kormánytól. Kállay megígérte, hogy a legnagyobb érdeklődést fogja tanúsítani e kérdések iránt.

Kállay hozzáfűzte, reméli, hogy Bárdossy visszatér a külügyminiszteri posztra, mihelyt ezt egészségi állapota megengedi. Mindenesetre ő nem szeretné megtartani ezt a tárcát, amelynek jelenlegi személyi állománya nem változik.

A miniszterelnök azzal fejezte be, hogy a közeljövőben szeretne találkozni a Ducével és Excellenciáddal.

A belső helyzet ugyanaz maradt, mint amilyennek március 10-i jelentésemben leírtam. Magában a kormányzó pártban bizonyos tartózkodás nyilvánul meg Kállay vonatkozásában, akit túlságosan tiszteltetűdónak tartanak a kormányzó személyes politikájával kapcsolatban. Úgy

⁴³ DDI, 9. s. VIII. k. 355. dok. 394–397. Ezt a dokumentumot Mussolini szignálta.

vélük, olyan törvényi intézkedések elfogadására készül, amelyek az ifjú Horthy számára lehetővé tennék az örökösödési jogot, amit Bárdossy még korainak tartott. A jobboldal reakciós tendenciákat tulajdonít Kállaynak. Ez a megfogalmazás Magyarországon egyet jelent a liberalizmussal, és lényegében azt is jelenti, hogy visszasírják Bárdossyt, akinek tevékenysége jobban megfelelt a Tengely koncepcióinak.⁴⁴

20. Ciano távirata Anfusónak (Budapest, 1942. március 25.)

Hozza az ottani kormány tudomására, hogy nem kerülték el figyelmünket Antonescu március 18-i beszédének magyarelles kijelentései.⁴⁵

Személyes tájékoztatására hozzáfűzöm: lépést tettünk Bukarestben, hogy tudomásukra hozzuk nagy fokú csalódottságunkat e nyilatkozatok miatt, amelyek nem vezethetnek más eredményre, mint a magyar-román kapcsolatok kiéleződésére, és csakis közös ellenségeinknek válhatnak hasznára.⁴⁶

21. Anfuso távirata Ciano-nak (Budapest, 1942. március 26.)

Elmondtam Kállaynak az ön által közölteket.

A miniszterelnök köszöni önnek, majd hozzáfűzte, hogy folytatni fogja a hallgatás taktikáját a románok vonatkozásában, mert meg van győződve arról, hogy a két ország sajtója, vagy ami még rosszabb, a két kormány képviselői közötti polémia csakis a Tengely ellenségeinek válhat hasznára, és ezért még másodikként sem kíván felelősséget vállalni.⁴⁷

22. Anfuso távirata Ciano-nak (Budapest, 1942. március 27.)

Március 26-i táviratomra hivatkozva.

Ullein-Reviczky követ, az itteni Külügyminisztérium sajtóosztályának főnöke – akinek kijelentéseit hivatali kötelezettségből és az Excellenciád részéről történő esetleges ellenőrzés céljából jelentem – elmondta, hogy biztonsággal megerősítheti: egy lisszaboni székhelyű bizalmasának in-

⁴⁴ Uo. 359. dok. 401–402.

⁴⁵ Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes és külügyminiszterről van szó, aki beszédében élesen bírálta Budapest románellenes politikáját. (Renato Bova Scoppa bukaresti követ erről szóló jelentéseit lásd uo. 357. és 379. dok.)

⁴⁶ DDI, 9. s. VIII. k. 394. dok. 434.

⁴⁷ Uo. 398. dok. 436. – Anfuso a szöveg elején Ciano 25-i táviratára utal.

formációi szerint Mihai Antonescu a közelmúltban azután mondta el heves magyarellenes beszédét, hogy a román kormány egy bizonyos Lecca, a lisszaboni román követség attaséja révén kapcsolatba lépett az angol kormánnyal. A nevezett személy diszkrét formában már régóta összekötő szerepet játszik Bukarest és London között.

A beszéd megfontoltan provokatív jellege a londoni kormány ama általános és intenzív tevékenységének része, amelyet az összes balkáni országban kifejt a háromhatalmi egyezményhez tartozó országok frontjának meggyengítése érdekében. Ennek eszköze az ellentétek, válságok és felfordulások szítása a helyi adottságok és lehetőségek szerint. Minderre bizonyítékaul szolgál az angolszász sajtó azonnali és általános tetszésnyilvánítása Antonescu szavai kapcsán, továbbá a bolsevik rádió propagandája, amely arra ösztönözte a határon élő magyar lakosságot, hogy lázadjon fel a román kormány provokatív magatartása ellen és próbálja felrázni passzivitásából a budapesti kormányt.

A fentiekkel kapcsolatban Ullein-Reviczky megjegyezte, hogy a Magyarország által tanúsított teljes önmegegyeztetés súlyos csalódást jelentett mindazoknak, akik Antonescu szavaitól azt várták, hogy azok nagy károkat okoznak majd a Tengely számára. Azokkal a szavakkal fejezte be, amelyek manapság az illetékes magyar körök jelszavát képezik Romániával kapcsolatban: „Most a közös és a legnagyobb ellenség, a bolsevizmussal folytatott harcot kell végigvinni, ezután majd el tudunk számolni a románokkal is.”⁴⁸

23. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. április 19.)

176. sz. táviratomra hivatkozva.⁴⁹

Kállay megerősítette korábban tett ígéretét, miszerint még egy ilyen értelmű felkérés esetén sem érinti majd a magyar–román kapcsolatokat a kormánypárt tanácsának összejövetelén. „Tudomásul veszem – folytatta –, hogy Antonescu ereje éppen belső helyzetének szélsőséges gyengeségében áll, mert Németország és Itália ezt nem kívánják súlyosbítani. A polémia újrakezdése azt jelentené, hogy újabb lehetőséget kapna a közvélemény galvanizálására, de legalábbis meggyorsítaná Románia elkerülhetetlen belső válságát. Nem én leszek az, aki a Tengely számára

⁴⁸ Uo. 407. dok. 444–445.

⁴⁹ Az április 14-i távirat szerint Kállay kilátásba helyezte Anfusónak: április 20-i beszédében mérsékelt hangnemen fog beszélni a magyar–román kapcsolatokról. (Uo. 506.)

előnytelen helyzetet hozok létre. Ellenkezőleg, holnap szándékomban állt bizonyos választási kedvezmények közlése a román kisebbség számára, sőt néhány hasonló kipróbálása a hitélet területén is.

Mivel azonban a román újságok állandóan arról cikkeznek, hogy román képviselőket kell küldeniük a magyar parlamentbe, kénytelen voltam visszavonni a tervezett intézkedéseket. Néhány nap múlva Erdélybe megyek, de ott sem kívánok válaszolni a román provokációkra. Csak arra szorítokozom majd, hogy közvétegyem a felszabadított területek tízéves fejlesztési programját. Amennyiben a magyar–román ellentét megoldása tőlem függ, megígérem, hogy az megoldódik. Véglegesen azonban csak a Tengely háborújának a végén. Most azonban csak azt helyezem kilátásba, hogy ez a győzelem minden magyar leghőbb vágya, és vele együtt a Romániával való ellentétek végleges megoldása is. Semmiféle bizodalmam sincs azonban Románia belső helyzetének alakulását illetően, és nem jelentene meglepetést számomra, ha a román csapatok elhagynák a Dnyeszteren túli frontot, és azokat Erdélybe helyeznék át. Jó azonban, ha Magyarország felkészül erre a lehetőségre.”

Az elmondottak a legfontosabb részei a magyar miniszterelnök hosszú fejtegetéseinek. Éles tónusa ellenére azt a következtetést lehet levonni, hogy Magyarország számít a Bukaresttel való kapcsolatainak bizonyos enyhülésére, hacsak Romániában nem kezdik újra a polémiát. A helyzetet azonban továbbra is a március 30-i jelentésemben megírtak jellemzik.⁵⁰

24. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. április 19.)

Az itteni Külügyminisztérium már tájékoztatta Excellenciádat – amint engem erről informáltak – a magyar kormánynak az Amerikai Egyesült Államok kormányának közleményére adott válaszáról, amelyet Budapesten, Bukarestben és Szófiában az ottani svájci követségek révén juttattak el.

Az amerikai közleménynek a rendkívüli nyomásgyakorlás volt a célja, hogy eltanácsolja Magyarországot a tengelyhatalmakkal való szolidaritástól. Ellenkező esetben azzal fenyeget, hogy az Egyesült Államok hadat üzen Magyarországnak, amit a washingtoni kormány mindmáig nem tett meg, annak ellenére, hogy ez az ország már jó ideje kijelentette, hogy magát hadiállapotban lévőnek tekinti az Észak-Amerikai Konföderációval.

Az itteni Külügyminisztériumban kezdetben az a vélemény uralkodott el, hogy az amerikai közleményt válasz nélkül kell hagyni, megfelelően

⁵⁰ Az itt közölt jelentés adatai: DDI. 9. s. VIII. k. 464. dok. 506–507. (A március 30-ai jelentést a DDI nem közli.)

ve a jegyzék vételének igazolásával a svájci követség felé. Később azonban döntés született az Egyesült Államoknak adandó olyan értelmű válaszról, miszerint Magyarországnak a Tengellyel való szolidaritását nem ez utóbbi nyomása, hanem a magyar nemzet szabad akarata és érdekei határozzák meg.

A magyar válasz azokon az elveken alapszik, amelyeket néhány nappal ezelőtt Kállay fejtett ki a kormánypárt tanácsában. Eszerint Magyarország háborúja a Szovjet-Oroszország ellen lényegében nemzeti háború, amelyet meghatároznak a szovjet légierő Kassa elleni agressziójának adott körülményei, és történelmi motívumaiban Magyarország ama elkerülhetetlen szükségszerűsége, hogy védekezzen a bolsevik veszéllyel szemben, szolidaritást vállalva e feladatban az európai civilizáció alapvető érdekeivel.

Magyarország lényegében szívesen vette ezt az alkalmat, hogy ismételtén kinyilatkozza – és nem csak angolszász ellenfeleivel szemben – politikai tevékenységének teljes szabadságát és a Tengely erőivel ebből következő spontán együttműködését, amely minden külső kényszer nélkül valósul meg.

Amikor Magyarország ezekre az elvekre alapozza politikáját a bolsevizmus elleni harcban, kifejezi azt a vágyát is, hogy valamilyen módon megkülönböztesse a „saját” háborújának jellegzetességeit más kelet-európai népek Szovjet-Oroszország ellen vívott jelenlegi háborúitól. Ez Magyarország ellenállásának egyik, nem kevésbé érdekes aspektusa, amelyet minden, a balkáni és a dunai nemzetek sorsának egyenlősítésére és azonosítására irányuló – az emberek által kitalált vagy az események által meghatározott – szándékkal szemben tanúsít.⁵¹

25. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. május 15.)

Május 13-i jelentésemre hivatkozva.⁵²

Von Jagow megkérdezett, mit gondolok Kállayról, és vajon gyakori hűségnyilatkozatai a Tengely iránt őszintének mondhatók-e? Azt válaszoltam, hogy nekünk a kifogástalan magatartás számít. Jagow válasza: nem tud eltekinteni Kállay liberális múltjától, de azzal fejezte be, hogy végül is jobb elégedettnek lenni a Tengely iránti jelenlegi ortodoxiájával, mindeféle kutakodás nélkül.

⁵¹ Uo. 483. dok. 524–525.

⁵² A DDI csak azt közli, hogy a jelentésben Anfuso egyes magyar politikusok liberális beállítottságáról írt (beleértve Kállayt is), akik szeretnék elkerülni a túlzott függőséget Németországtól. (Uo. 593.)

Ezután Jagow filozofikusan hozzáfűzte: egyébként Magyarországon nincs senki jobb nála, talán Bárdossyt kivéve, aki ennyire ügyelne a formára és a tartalomra, sőt az utóbbi időkben még a Németországgal való társadalmi együttműködést is komolyan veszi. Bárdossy eltávolítása azonban, alig valamivel a Tengely két külügyminiszterének látogatása után, bizonyos rosszkedvet váltott ki Berlinben. Ez most kicsit csökkent, de a kezdeti időkben bizonyára nem tett jót Kállaynak – fejezte be a német követ.⁵³

26. Lanza d'Ajeta kabinetfőnök telefonüzenete Anfusónak (Róma, 1942. május 30.)

Ma délelőtt a Szenátus Törvénykezési Bizottságaiban a miniszter úr az alábbiakat jelentette ki:

„A Besszarába elfoglalásával befejeződő Románia elleni orosz diplomáciai agresszió kapcsán Bukarest észrevette azt az elszigeteltséget, amelybe Franciaország összeomlása után került, és megértette politikája megváltoztatásának szükségességét, rálépve a Magyarországnak teendő ésszerű engedmények útjára. Itália magyarbarát politikája nem hagyott kételyeket. Elsőként értettük meg e hősi nép szükségleteit és a Duce elsőként követelt ünnepélyesen igazságot számára. Nem tehetünk tehát mást, mint hogy ismételten állást foglaltunk a határok revíziója mellett, amely megszüntetné a trianoni szerződés igazságtalanságait. Így értünk el a bécsi döntésig, amely a lehetséges legnagyobb egyenlőség elve alapján oldotta meg a két nemzet hihetetlen megosztottságából fakadó nagyon bonyolult kérdést.

Erdély – akárcsak a balkáni országok többi vitatott zónái – nem osztható fel olyan vonalakkal, amelyeket az etnikai elvek alapján egyeztetnek a földrajzi valósággal. A bécsi döntés egy kompromisszum volt, és mint minden kompromisszumnak – a legméltányosabbnak is – nem volt hatalma arra, hogy megoldja a rengeteg töréspont mindegyikét. Tagadhatatlan, hogy a Magyarország és Románia közötti kapcsolatok ma is feszültek és a folyamatos polémiaival mérgezetek, amit még a közösen vívott háború sem tud megszüntetni. Itália és Németország, azt lehet mondani, naponta tesz lépéseket Bukarestben és Budapesten, hogy – legalább egy pillanatra – mindkét oldalon elhallgassanak a régi gyűlölet hangjai, és a közös ellenség elleni harc erőfeszítései kerekedjenek felül.”

⁵³ Uo. 543. dok. 593–594.

Kérem, emelje ki azt a különleges melegséget, amellyel a Miniszter úr Excellenciája szólt az Itáliát és Magyarországot összefűző baráti szálakról.⁵⁴

27. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. május 31.)

251. sz. [május 30-i] táviratára.

A miniszterelnöknek átadtam az ön szenátusi beszédének Magyarországra és a dunai Európa helyzetére vonatkozó részét. Felhatalmazott arra, hogy fejezzem ki önnek elismerését a Magyarország iránt tanúsított barátság és megértés ezen újabb bizonyítékáért. Kállay azt is mondta: minden honfitársával együtt tudja, hogy mennyivel tartozik Itáliának, és megpróbálja majd ezt kimutatni. Megígérte, hogy még ma megmutatja Horthy kormányzónak az ön nyilatkozatát, amelynek az itteni sajtó hatalmas figyelmet szentel, és vezércikkekben ír „Magyarország régi és kipróbált barátjáról”.⁵⁵

28. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. június 1.)

A miniszterelnök elmondta, hogy még e héten elutazik Németországba, hogy találkozzon a Führerrel. Azt is mondta, reméli, hogy ezután meglátogathatja majd a Ducét és külügyminiszterét. Hamarosan közölni fogja a látogatás időpontjára vonatkozó javaslatát.⁵⁶

29. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. június 6.)

Kállay elmondta, felkérte Ghyczyt, utasítsa Máriássyt, hogy tudja meg: melyik időpont lenne a legjobb a magyar miniszterelnök római látogatására. Hálás lennék Excellenciádnak, ha majd tájékoztatna a meghozott döntésről.⁵⁷

30. Ciano távirata Anfusónak (Róma, 1942. június 7.)

Személyesen Anfusónak!

Máriássy megtette az előző táviratában jelzett lépést. Azt a választ kapta, hogy a Duce szívesen látná Kállayt, de – a Duce és az én elfoglaltsá-

⁵⁴ Uo. 575. dok. 643–644.

⁵⁵ Uo. 577. dok. 644.

⁵⁶ Uo. 578. dok. 644–645.

⁵⁷ Uo. 594. dok. 655.

gaim miatt – kívánatos lenne a látogatást szeptember elejére halasztani. Mariássyt a legnagyobb titoktartás kérelmével tájékoztattuk, hogy a Duce a következő hónapokban látogatásokat kíván tenni a frontokon. A magam részéről néhány nap múlva találkozom a spanyol külügyminiszterrel.

Mindezt a miniszterelnök bizalmas tájékoztatása céljából közlöm.⁵⁸

31. Anfuso távirata Cianónak (Budapest, 1942. június 10.)

A magyar miniszterelnök, aki eddig még sosem találkozott Hitlerrel, elmondta nekem, hogy elégedett a Führerrel folytatott megbeszéléseivel, meghatotta őt egyszerűsége és embersége. A megbeszéléseket szokásosan a főparancsnoki negyedben tartották, továbbá kétszer tett látogatást Ribbentrop székhelyén, aki tájékoztatta a magyar kormányfőt a katonai helyzetről is. Összefoglalom azt, amit Hitler mondott Kállaynak.

Az orosz frontról: A Führer arra számít, hogy a következő két hónapban felülkerekedhet a szovjet hadseregen. Ez fontos cél – mondotta Hitler –, minden újabb területfoglalás fölött áll: szétverni a szovjet csapatokat Murmanszktól a Fekete-tengerig, elkerülni, hogy visszavonuljanak és újabb frontot hozzanak létre. Természetesen fontos, hogy a német hadsereg eljusson Bakuig vagy a Volgáig, de a következő támadás fő célja a szovjet hadsereg szétverése. Ha Németország eléri ezt a célt, a német csapatokat, amennyiben ez szükséges lesz, a jövő évben más frontokon is be lehet vetni. Ami a támadás kezdetét illeti, annak alapján, amit Hitler mondott neki, Kállay nem hiszi, hogy e hónap vége előtt elkezdődhet, mivel folyamatban van a döntő jelentőségű támadás Szevasztopol ellen, valamint a harkovi hurok megtisztítása, ahol még van néhány ellenállást tanúsító hadosztály. Kállayt megdöbbenette a német csapatok hatékonysága és tartása. A Szevasztopol elleni támadást illetően a Führer elmondta neki, hogy a román csapatokat a második vonalba vonták vissza, és a vállalkozást főként német csapatok bonyolítják. A Führer nagy elégedettséggel beszélt Kállaynak az olasz csapatok magatartásáról. Dicsérte csapataink harciasságát és ellenálló képességét a szörnyű szovjet télben, és azt mondta Kállaynak, hogy a fasiszta csapatok senkivel szemben sem nevezhetők másodrendűnek. Kállay fontosnak tartotta, hogy szó szerint idézze előttem ezt a megállapítást. A Führer dicsérte a spanyol katonák magatartását, „Mordskerle”-nek⁵⁹

⁵⁸ Uo. 599. dok. 658.

⁵⁹ Izomkolosszusok (németül az eredetiben is).

nevezve őket. A magyar csapatokról szólva azt mondta, nagyon nehéz feladatuk lesz, talán nehezebb annál, amelyet a román csapatok kaptak.

A magyar–román kapcsolatok: Kállay tájékoztatta a Führert a román helyzettel kapcsolatos magyar álláspontjáról. Azt mondta, hogy amíg Magyarország nem létezhet és nem élhet a Tengely nélkül, Románia még mindig az angol–amerikai érdekekhez kötődik, és közvéleményének túlnyomó része nem rokonszenvezik a Tengellyel. Mindez kiegészíthető azzal – mondta Kállay –, hogy Románia könnyen színt válthat, mert szociális és etnikai összetétele lehetővé teszi, hogy akár kommunistává, akár demokratává váljék; Magyarország számára viszont nincs más út, mint amelyet most követ. Kállay elmondta nekem, hogy amikor a Führer nagyon megdicsérte Antonescu marsallt, ő – csatlakozva a dicsérethez – ezeket válaszolta: Antonescu nem egyenlő Romániával, és a románok a háború menetétől függően az egyik napról a másikra magára hagyhatják őt. A kérdést a Führer azzal zárta, hogy biztosította Kállayt: a második bécsi döntést, legalábbis a háború végéig, nem érintik; és a német kormány – olasz szövetségeseivel együtt – igyekszik elkerülni, hogy a polémia elmérgesedése megzavarhassa a háború folytatását. Kállay ezt megígérte Magyarországról abban az esetben, ha Románia felhagy propagandájával.

Kállay hozzáfűzte, hogy a magyar belső helyzetről nem esett szó.

Programszerűen beszéltek Horvátországról. A Führer azt mondta, hogy nagyon elégedett az olasz–horvát viszonyal.

A Führerrel folytatott beszélgetésének lényege – mondotta nekem Kállay – Magyarország érdekeinek teljes egybeesése volt a Tengelyével. Példaként említette a szláv Bulgáriát, amely most hűséges a Tengelyhez, de etnikai összetétele akár holnap letérítheti őt a vezető osztálya által meghatározott útról.

A Führer a megértés szavaival szólt a magyar ügyről, és remélhetem, hogy az ország elégedett lesz a találkozó eredményeivel – fejezte be Kállay.⁶⁰

32. Anfuso jelentése Ciano-nak (Budapest, 1942. június 11.)

266. sz. [június 7-i] táviratára.

Kállay, akit Máriássy már tájékoztatott az ön javaslatáról római látogatásának szeptember eleji dátumára vonatkozóan, teljes egyetértését fejezte ki nekem ezzel. Pontosabban szeptember 2-án és 3-án tenne láto-

⁶⁰ Uo. 605. dok. 662–663.

gatást, mert további programjai szempontjából ez a legkedvezőbb időpont. Hozzáfűzte, hogy „Itália őszinte és kipróbált barátjaként” személyesen szívesen ment volna előbb Rómába, mint Berlinbe, de több belső megfontolás miatt elsőbbséget kellett adnia berlini látogatásának. Arról van szó, hogy a szélsőjobboldal képviselői azt híresztelték, hogy Kállayt liberális múltja és Bethlennel való régi barátsága miatt nem kedvelik Berlinben, és ezért a Führernél teendő látogatását többször is elhalasztották. A berlini látogatás és Kállay többszöri hűségnyilatkozata a Tengely iránt egyelőre fölszippantotta Imrédynek és a nyilaskereszteseknek ezt a polémiaját.⁶¹

33. Anfuso jelentése Cianónak (Budapest, 1942. június 13.)

299. sz. [június 10-i] táviratomban leírtam mindazt, amit a miniszterelnöktől személyesen megtudtam a Führerrel folytatott tárgyalásairól. Itt most azokat az információimat jelentem, amelyeket megbízható és ellenőrzött forrásokból kaptam magukról a tárgyalásokról, valamint Kállaynak a parlament két házának külügyi bizottságaiban elhangzott nyilatkozatairól.

A miniszterelnök mindenekelőtt arról biztosította a bizottságokat, hogy Magyarország nem vállalt az eddigieknél nagyobb kötelezettségeket. Tehát amikor nem szándékoznak újabb csapatokat küldeni az orosz frontra, Kállaynak tárgyalásai során lehetősége nyílt ama koncepciójának kifejtésére, miszerint a keletre küldött tíz magyar hadosztály nem jelent kisebb háborús kapacitást a Tengely számára, mint a húsz hadosztályt számláló román hozzájárulás.

A Führer kérte Kállay beleegyezését ahhoz, hogy a Volksbund németjei közül újabb tízezer főt sorozhassanak be az eddig besorozott húszezer főn túl. Kállay azzal egyezett bele a kérésbe, hogy ezeket a csapatokat abba a magyar kontingensbe számítsák be, amelynek a korábbi megállapodások szerint az orosz frontra kell mennie. A miniszterelnök nem mulasztotta el, hogy felhívja a figyelmet e harmincezer ember hiányára a gazdasági életből, és célzott annak lehetőségére, hogy – a kedvezőtlen terméskilátások miatt is – Magyarország kénytelen lesz csökkenteni a Németországba irányuló szállításait. Ezzel kapcsolatban a Führer kérte, hogy Magyarország adja át Németországnak teljes gabonatermését, amelyet az egy hónappal később beérő ukrán termésből adnának meg.

⁶¹ Uo. 610. dok. 667.

Németország kötelezné magát Magyarország ellátására, ha az ukrán termés nem lenne elegendő. Kállay állítólag kitérő választ adott a kérésre.

A hadieseményekkel kapcsolatban a Führer azt mondta, hogy a német hadsereg fő célja a szovjet hadsereg állományának és eszközeinek kimerítése és megsemmisítése. Elérve ezt a célt a német erőknek a Volgáig kell hatolniuk, ahol megállnának, nem hatolva egészen az Urálig.

Kállay beszámolt arról is, hogy a Führerrel folytatott megbeszélései során különböző alkalmakkor említette a zsidókérdést és a magyar kormányhoz ezzel kapcsolatos intézkedéseit. Hitler figyelmesen hallgatta, de nem tett megjegyzéseket, ami a magyar parlamenti képviselők szerint arra mutat, hogy nem tanúsít nagy érdeklődést Magyarország eme belső kérdése iránt.

Ezenkívül a miniszterelnök megemlítette Keitel marsall és Rommel néhány perc alatt létrehozott telefonbeszélgetését. Ez kivívta csodálatát, mint annak jele, hogy milyen nagyszerűen megszervezték az ország életének minden területét. Szólt a német nemzet abszolút hitéről a győzelemben. Ennek biztosítéka az állampolgárok dolgoz munkája, ami megmutatkozik a termőföldek tökéletes megművelésében is.

A miniszterelnök nyilatkozata elnyerte a jelenlévők egyhangú jóváhagyását, beleértve az ellenzéki képviselőket is.⁶²

34. Anfuso jelentése Ciano-nak (Budapest, 1942. július 9.)

Amint tegnapi táviratomban jelentettem,⁶³ a miniszterelnök fogadta Rogerit és Henckét,⁶⁴ akiket Jagow és én kísértünk. A következő napon viláshéreggelin látta vendégül őket a bizottság többi tagjával, valamint a minisztertanács és a külügyminisztérium több funkcionáriusával együtt.

Mellékelem Kállay és Ghyczy külügyminiszter-helyettes nyilatkozatait, amelyeket Rogeri és Hencke fogadása alkalmából tettek.⁶⁵

A Kállay által ebből az alkalomból elmondottak képviselik az ismert magyar álláspontot az erdélyi kérdésben, nem lépve túl a sajtóban is megjelent korábbi nyilatkozatokon.

Ezután beszélgetésem volt Kállayval a román–magyar ellentét előzményeiről, fejleményeiről és legutóbbi szakaszáról. Ez hasonlított a koráb-

⁶² Uo. 616. dok. 671–672.

⁶³ A DDI nem közli.

⁶⁴ Delfino Rogeri di Villanova, az erdélyi magyar–román konfliktusok kivizsgálására létrehozott olasz–német bizottság olasz vezetője. Andor Hencke követ ugyanennek német vezetője.

⁶⁵ A DDI nem közli.

ban többször jelentettekhez, de azért megismétlem: a magyar–román szembenállás az erdélyi kérdésből ered, amely nagy és hátráltató ürrügeként szolgál ahhoz, hogy megmérgezzenek, kiélezzenek és gyógyíthatatlanná tegyenek egy olyan ellentétet, amely eleve örök bajként született. Kállay nagyon őszintén bevallotta, hogy Magyarország miért kérte a jelenlegi vizsgálatot és miért erősködik a román eljárás tisztázása érdekében. Nem hiheti, hogy a két ország közötti vádak, sőt gyűlölködések meg lehet oldani egy vizsgálóbizottság következtetéseivel. Megismételte, hogy nem becsüli le az ellenfelet, sőt nagyra becsüli a román diplomácia fegyvereit. A bizottság tevékenységében csupán féket lát az újjászületett román sovinizmussal szemben, amelyet galvanizáltak a közelmúltban a Tengely fegyvereivel elért katonai sikerek. „Ha beledugjuk a sebbe az ujjunkat, az még nem gyógyítás” – folytatta Kállay. Az erdélyi kérdés csak a fő motívuma annak a két ország között 1918 óta játszódó drámának, amelynek a fajok és érdekek összeütközésében álló sokkal távolibb és mélyebb gyökerei vannak. Ez a dráma magában Erdélyben játszódik, és elsősorban a két vallás határozza meg: a románok ortodoxiája, amely szembehelyezi őket a magyar katolicizmussal. Az ortodoxia káros politikai és ideológiai következményei teszik lehetővé Románia számára, hogy még a szlávokkal is szövetkezzen, csak hogy kivonja magát a katolicizmus hatása alól.

A miniszterelnök a jelenlegi bizottságban a szükséges és állandó éberség jelét látja, amelyet a tengelyhatalmaknak Románia iránt kell tanúsítaniuk. Azt mondja, hogy abban az országban minden megtörténhet: a bestiális tömegmészárlástól a Tengely elleni lázadásig. A Tengely akár csak időnkénti beavatkozása az ellentétekbe csökkentheti a bántásokat és megakadályozhatja, hogy katasztrófa következzen be. Egy magyar kormány számára rendkívül nehéz feladat szembeszállni a román provokációkkal. Ugyanakkor a román kormány számára sem könnyű megnyugtatót a csalódott és feltüzelt lelkeket, amelyek csakis a Magyarország elleni „népi háborúban” keresik a megoldást – fejezte be Kállay.

A magyar kormány most úgy véli, elmondhatja közvéleményének, hogy a tengelyhatalmak közelről figyelik a románoknak a bécsi döntés ellen irányuló tevékenységét. Világosan látja: ez nem annyira szünet a szembenállásban, mint inkább annak egyik szakasza. A vitát nem lehet megoldani a periférián, azaz Erdélyben, hanem csak a központokban: Bukarestben és Budapesten, ahol a dolgok jelenlegi állásánál hasztalan bármiféle jóindulatot keresni. Mégis hasznos, hogy a bizottság megkezdte munkáját. Véleményem szerint előnyös lenne, ha minél tovább folytatná azt, mert tevékenysége inkább az esetleges enyhülés szempontjából lehet elő-

nyös, mint magáért a döntésért. Fontos, hogy a két kormány tudjon a létezéséről. Ez a Tengely háborújának általános érdekeit szolgálja.

Ami Itáliát illeti, a kormányzó és a miniszterelnök nagyra értékelte azt a méltóságos gesztust, amellyel a fasiszta kormány csatlakozott a Berlin által javasolt lépéshez. Ezt a lépést nem a szokásos diplomáciai rutin jellemzi, és lehetővé teszi, hogy Magyarország konstataálja: Itália – politikai érdekeinek víziójában – a magyar nemzetet a legtermészetesebb és legrégibb szövetségének tekinti Európának ebben a részében.⁶⁶

⁶⁶ DDI, 9. s. VIII. k. 682. dok. 743–744.